

TERESA KUKOŁOWICZ, MARIA KOŁACKA

POSTAWY OJCOWSKIE W ZALEŻNOŚCI OD WIEKU

Problematyka postaw rodzicielskich stanowi współcześnie przedmiot szczególnie interesujący i ważny, i to zarówno ze względów teoretycznych jak i praktycznych. Trzeba stwierdzić, że dotychczas sporo uwagi poświęcono opisowi postaw macierzyńskich¹, mniej natomiast ich genezie oraz kształtowaniu się². Zapoznanym zaś problemem jest zagadnienie postaw ojcowskich. Niniejszy artykuł będzie próbą pokazania tylko fragmentu tego problemu, a mianowicie charakterystyką postaw ojcowskich w zależności od wieku badanych mężczyzn.

1. KSZTAŁTOWANIE SIĘ POSTAW OJCOWSKICH

Niestety, trudno wskazać na wyczerpujące ujęcie tego zagadnienia w literaturze. Mówi się ogólnie o czynnikach wpływających na kształtowanie się postaw rodzicielskich lub tylko macierzyńskich³. Na tej podstawie można by więc przypuszczać, że i postawy ojcowskie — podobnie jak macierzyńskie — są determinowane dziedzictwem społecznym, okresem oczekiwania na dziecko, aktualnym współżyciem społecznym, postawą współmałżonka, osobowością samego ojca, osobowością dziecka oraz wpływem osób z bliskiego otoczenia.

Dla pierwszego etapu kształtowania się postaw ojcowskich ważne jest dziedzictwo społeczne. Mamy tu na myśli doświadczenia, jakie wyniósł mężczyzna z domu rodzinnego. Chodzi o charakter kontaktów między rodzicami (zwłaszcza ojcem) a synem. Stanowią one pierwowzór postaw ojcowskich, okazję do identyfikacji syna z rolą ojca. Brak ojca w dzieciń-

¹ Przegląd literatury na ten temat podaje M. Ziemska, (*Postawy rodzicielskie*. Wyd. 2. Warszawa 1972).

² Por. G. Makiełło. *Geneza i rozwój postawy macierzyńskiej*. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”. Psychologia i pedagogika 1970 z. 15.

³ Tamże.

stwie stanowi przeszkodę we właściwym przygotowaniu do roli ojcowskiej⁴.

Drugim niejako etapem kształtowania się postawy ojcowskiej jest okres oczekiwania na dziecko — ciąża żony. W tym okresie może wystąpić cały szereg czynników negatywnych. Jednym z nich może być szczególnie złe samopoczucie żony. Ważna również jest postawa żony wobec dziecka oraz wzajemne stosunki w małżeństwie. Niechęć żony do dziecka będzie negatywnie nastawiała ojca do niego. Wzajemnie serdeczne, ciepłe stosunki stanowią zapowiedź pozytywnego odniesienia do oczekiwanego dziecka.

W trzecim etapie, a więc od chwili urodzenia się dziecka, na kształtowanie się postaw ojcowskich wpływają zachowania dziecka oraz stosunek do rodziców dziecka ze strony np. babci. Dziecko ciche, dobrze śpiące w nocy, kształtuje postawę pozytywną wobec siebie. Obecność babci wyręczającej młodych rodziców w opiece nad dzieckiem, wyrażane przez nią negatywne często opinie o umiejętnościach młodych rodziców powodują zwykle odsunięcie się ojca od dziecka⁵.

Przedstawione czynniki oddziałujące na postawy ojca są modyfikowane przez cechy jego osobowości. Te zaś zmieniają się wraz z wiekiem, czyli w zależności od fazy rozwojowej, w jakiej znajduje się mężczyzna. Obecnie zajmujemy się tym ostatnim zagadnieniem.

2. POSTAWY OJCOWSKIE A WIEK OJCA

„Do czynników ogólnych, w istotnym stopniu wpływających na postawy jednostki, zaliczyć można również jej wiek. Mówiąc o wieku jako o czynniku rozwoju postaw, mamy na myśli dokonujące się w ciągu życia jednostki zmiany w oddziaływaniu środowiska zewnętrznego oraz przemiany wewnętrzne — dojrzewanie, m. in. biologiczne. Te obydwie rodzaje zmian — zewnętrzne i wewnętrzne — są ściśle związane ze sobą w rozwoju jednostki”⁶.

Przytoczone rozważanie ogólne wskazuje na istnienie związku między postawą a wiekiem. Można zatem przypuszczać, że podobna korelacja zachodzi w przypadku postaw ojcowskich.

Przynależność do określonej grupy wiekowej pozwala na podanie ogól-

⁴ Por. M. Ziemska. *Rola rodziny w kształtowaniu osobowości społecznej dziecka*. „Zagadnienia Wychowawcze w Aspekcie Zdrowia Psychicznego” 1970 nr 4.

⁵ T a ż. *Postawy* s. 114 n.

⁶ T. Mądrzycki. *Psychologiczne prawidłowości kształtowania się podstaw*. Warszawa 1970 s. 153.

nych cech postaw społecznych, charakterystycznych dla danej fazy rozwojowej. Ogólnie można stwierdzić, że wraz z wiekiem następują zmiany w treści podmiotowej, treści przedmiotowej, zakresie, zawartości, kierunku oraz trwałości postaw. I tak np. u dziecka postawy początkowo są mało złożone, dominują w nich składniki emocjonalne oraz behawioralne, natomiast ubogie są elementy poznawcze. Wraz z wiekiem wzrasta wiedza, wzbogaca się skala doznań emocjonalnych itd.⁷ Są to zmiany odpowiadające zmianom w rozwoju intelektualnym, emocjonalnym i społecznym, wraz z przechodzeniem z jednej fazy rozwojowej do drugiej. Można więc przypuszczać, że i postawy ojcowskie charakteryzują się cechami właściwymi dla danego okresu życia.

Poniżej przedstawimy próbę weryfikacji tego przypuszczenia na przykładzie dwóch okresów rozwojowych — wczesnego okresu dojrzałego (21-25 lat) oraz średniego i późniejszego wieku dojrzałego⁸. Powstaje pytanie, jakimi cechami ogólnymi charakteryzują się interesujące nas grupy wiekowe?

Pod względem czynników morfologicznych i psychofizjologicznych młodzi mężczyźni (do 25 roku życia) znajdują się w sytuacji nieporównywalnie lepszej niż osoby, które przekroczyły 35 rok życia. Należy jednak pamiętać, że ci pierwsi jeszcze nie wkroczyli w okres maksymalnej sprawności. „Wydolność fizyczna wzrasta do 20-30 roku życia, po czym zaczyna się stopniowo obniżać”⁹. Około 30-40 roku życia osiąga swe apogeum zdolność do pracy indywidualnej, a ok. 50 roku efektywność pracy wykonywanej w kolektywie¹⁰. Nawet regres wielu właściwości fizycznych może być kompensowany czynnikami psychicznymi i wyrobionymi cechami osobowości. Przy tym trzeba pamiętać, że najlepszym okresem dla uczenia się nowej pracy, a więc i roli oraz adaptacji do nowych metod, jest okres do 35 roku życia.

Niełatwą sprawą jest również ocena właściwości intelektualnych i psychicznych. Szczytowy punkt inteligencji globalnej przypada na pierwszą połowę trzeciej dekady życia. Jednak największe sukcesy osiągane są w różnym wieku (częściej nawet po 35 roku życia) w zależności od rodzaju działalności. Z tego wynika, że zmiany poszczególnych funkcji psychicznych nie przebiegają równolegle. Niektóre z nich osiągają swój szczyt w okresie wczesnej dojrzałości, inne znacznie później.

⁷ Por. tamże.

⁸ Badania przeprowadziła M. Kołacka i wyniki przedstawiła w pracy magisterskiej pt. *Postawy wobec pierwszego oczekiwanego dziecka u ojców w wieku do 25 lat i od 35 lat* (Lublin 1973).

⁹ S. Kozłowski. *Znaczenie aktywności ruchowej w rozwoju fizycznym człowieka*. W: *Czynniki rozwoju człowieka*. Red. N. Wolański. Warszawa 1972 s. 225.

¹⁰ Wolański. *Rozwój biologiczny człowieka*. Warszawa 1970 s. 232.

W samym przygotowaniu i stosunku do małżeństwa u osób dorosłych można zauważyć pewne różnice w zależności od wieku. I aczkolwiek większość z nich podkreśla prymat miłości (przynajmniej wśród badanych w ramach niniejszej pracy), to u młodych zauważa się pochopność w podejmowaniu decyzji zawarcia związku małżeńskiego. Bardzo często obok miłości występuje chęć wyrwania się z domu, by uniknąć krępującej opieki i ingerencji rodziców¹¹. Własne małżeństwo traktuje się wtedy jako piękną przygodę. Starsi (okres średniej dojrzałości), nawet zawierając małżeństwo z miłości, biorą pod uwagę wiele czynników mogących mieć wpływ na charakter związku, np. stan zdrowia, warunki ekonomiczne, różnice kulturowe, stopień zgodności poglądów na zasadnicze sprawy itp.

Ograniczając się do bardzo ogólnego porównania mężczyzn do 25 i powyżej 35 roku życia — na podstawie prześlędzonych zmian¹² — niełatwo wysunąć jednoznaczne wnioski. Odporność fizyczna i psychiczna, stan organizmu, jego siła i żywotność podkreślają uprzywilejowaną pozycję osób w młodszym wieku. Za przyszłymi ojcami w wieku starszym przemawia ich rozsądek, stabilizacja uczuciowa i bogatsze doświadczenie.

Kiedy poznaliśmy ogólną charakterystykę okresów wieku obu badanych grup, należałoby zastanowić się, jak przebiega rozwój postaw w ogóle, a ojcowskich w szczególności. Na zależność stosunku rodziców do dzieci od wieku wskazuje E. Hurlock. Jej zdaniem im rodzice są starsi, tym silniejsza jest ich postawa chroniąca. Wskazuje na to prosta obserwacja, ściślejszych badań jednak nie przeprowadzono¹³.

Wczesna dojrzałość jest pełna optymizmu i wiary. „Nie przeżywa niepokojów, nie obarcza nimi innych, o ile jest z nimi w kontakcie. Tacy więc rodzice mogą obdarzyć swoje dziecko radością życia, a swoimi postawami stworzyć wyrównaną atmosferę”¹⁴. Trzeba jednak pamiętać, że szczególnie postawy ojcowskie mogą rozwijać się tylko poprzez trud i bezpośrednią troskę o dziecko, ponieważ nie są one tak potężnie wspierane instynktem jak postawy macierzyńskie. Również wahania siły popędu rodzicielskiego są znacznie większe u mężczyzn niż u kobiet. Na ogół u młodych ludzi nie jest ten popęd zbyt silny. Siła jego wzrasta z wiekiem, co wpływa na większe nasycenie postawy ojcowskiej ładunkiem uczuciowym. U niektórych ludzi silne, pozytywne uczucia ojcowskie rozwijają się dopiero w pewien czas po urodzeniu się dziecka, gdy zaczyna ono gaworzyć,

¹¹ H. Izdebska. *Przygotowanie do życia w rodzinie*. Warszawa 1972 s. 64 n.

¹² Patrz poprzednie uwagi charakteryzujące cechy psychiczne omawianych grup wieku.

¹³ Por. J. Chałasiński. *Spółczesność i wychowanie*. Warszawa 1948 s. 48.

¹⁴ Tamże.

uśmiechać się itp.¹⁵ To późne nasycenie postawy ojcowskiej elementem emocjonalnym zdarza się częściej w okresie wczesnej dojrzałości niż w wieku późniejszym.

Kiedy człowiek wkracza w okres średniej dojrzałości, myślenie jego jest już w pełni odpowiedzialne, liczące się z faktami i sięgające w przyszłość. Znaczenia nabierają drobne, codzienne sprawy. Człowiek ceni bardziej rzeczy zwykłe, proste, a unika fantastycznych. Życie uczuciowe jest głębsze, ale bardziej kierowane rozumem. Człowiek konsekwentnie kroczy jedną, wybraną uprzednio drogą. Jest cierpliwy i twórczy; w twórczości swej pozbawiony jest młodzieńczej fantazji, ale bardziej solidny i stały. Pojawia się uczucie zmęczenia oraz pragnienie wygody i spokoju. To ostatnie może mieć wpływ na stosunek do dziecka, bo przecież dziecko to człowiek, który nie liczy się początkowo z przyzwyczajeniami i potrzebami innych. Z czasem, kiedy coraz bardziej zbliża się człowiek dorosły do okresu późnej dojrzałości, choć bez przerwy poszerza się jego zasób doświadczenia, hołduje coraz bardziej konserwatyzmowi, trudniej zmienia swe nawyki i postawy. Coraz większe trudności sprawia mu przystosowanie w przypadku zmiany środowiska. Nowa sytuacja może często wywoływać negatywne reakcje emocjonalne¹⁶. Oczywiście, może to nie pozostać bez wpływu na postawy, w tym przypadku postawy ojcowskie, które mogą w tym okresie życia i pod wpływem takich bodźców ulegać pewnym zmianom. Należy podkreślić, że sam fakt narodzenia się dziecka jest dla człowieka w tym wieku (tj. 40 lat) zmianą sytuacji. W tym okresie życia ludzie pragną kształcić innych, wychowywać, stają się mentorami, by innym przekazać część swego „ja”.

Postawa rodzicielska, jak i całokształt zachowania, ściśle wiąże się z ogólną postawą wobec życia. W wieku 40 lat pod wpływem uświadomienia sobie, że młodość przemija bezpowrotnie, najogólniejsza postawa człowieka może być trojaka. Chęć wykorzystania tego, co dostępne tylko młodości, prowadzi do silnej ekspansji, której wynikiem są rozwody, rozbitcia małżeńskie, formy życia wybiegające poza ogólną normę. Druga możliwa w tym okresie postawa to postawa rezygnacyjna, cechująca ludzi zawsze chwiejnych. Charakteryzuje się o wiele za wczesną na ten wiek chęcią wycofania się, zrobienia miejsca młodym. Trzecia postawa, tzw. scalająca, pojawia się u ludzi z dojrzałą, wypracowaną osobowością. Pozwala ona nie tylko pozostać na osiągniętym etapie, ale nawet podnosić swój poziom.

¹⁵ J. Pastuszka. *Charakter człowieka*. Lublin 1962 s. 183 n.

¹⁶ M. Przetacznikowa, J. Kaiser. *Czynniki emocjonalne i społeczne w rozwoju przystosowania człowieka do środowiska*. W: *Czynniki rozwoju człowieka* s. 424-448.

Z kolei powodem wielu konfliktów jest konserwatyzm postaw ludzi starszych. Młodzież skarży się, że na wiele spraw mają oni przestarzałe poglądy, nie są wyrozumiali, nie nadążają za modą w dziedzinie strojów i rozrywek (rodzice wypowiadających się nastolatków są w wieku starszej grupy przyszłych ojców, których badano w związku z niniejszą pracą)¹⁷. Młodzi rodzice, którzy sami są jeszcze zwolennikami mody i postępu, mogą uniknąć tych konfliktów, a nawet gdy one będą, to nie tak głębokie jak u osób znacznie starszych. Z drugiej jednak strony obserwacje wskazują, że u młodszych osób może narastać subiektywne odczucie najlepszych lat, a gdy dziecko wkroczy w wiek dorastania, oni będą jeszcze czuli się stosunkowo młodzi, dla dziecka jednak będą już starzy¹⁸. Prowadzi to często do rywalizacji i walki o prawa, przy równoczesnym zaprzeczaniu praw drugiej strony, co u rodziców może się wyrażać np. hamowaniem rozwoju dziecka, niezauważaniem jego potrzeb związanych z wiekiem.

Starsi rodzice nie potrafią zrozumieć, że model rodziny, w której oni zostali wychowani, jest już nieaktualny. Postawy młodych rodziców są pozornie sprzeczne; z jednej strony mogą nie zauważać zmieniających się potrzeb dorastającego dziecka, z drugiej zaś strony stwarzają warunki dobrobytu, pozostawiają je samemu sobie.

Śledząc rozwój postaw możemy stwierdzić, iż obok wielu stron dodatnich zarówno okres wczesnej dojrzałości, jak i przełom wieku średniej i późnej dojrzałości ma wiele cech negatywnych. Najkorzystniejsze warunki dla rozwoju prawidłowych postaw rodzicielskich stwarza okres średniej dojrzałości. Na co należy zwrócić uwagę u młodych, a na co u starszych ojców, może wykazać badania. Na podstawie potocznej obserwacji wydaje się, że mężczyźni w wieku starszym będą mieli postawę bardziej chroniącą niż młodzi, wyrażą silniejszą akceptację ciąży i dziecka. Czy rzeczywiście tak jest i czy są jeszcze jakieś inne różnice w postawach ojcowskich — wykazać badania.

3. BADANA GRUPA ORAZ METODY BADAŃ

Wyniki badań, które zamierzamy przedstawić, dotyczą dwóch grup liczących po 40 osób. Jedną z nich stanowią mężczyźni do 25 roku życia, zaś drugą — mężczyźni po 35 roku życia. Rozpiętość wieku w grupie pierwszej wynosiła od 21,9 do 25 lat, zaś w drugiej — od 35 lat do 43,3.

¹⁷ W. Ptaszyńska. *Proces wrastania młodzieży w społeczeństwo*. Warszawa 1970 s. 373-380. Materiały do nauczania psychologii. Seria II. T. 1.

¹⁸ H. Izdebska, jw. s. 87-90.

Ojcowie z obydwu grup pochodzili z rodzin o prawidłowych stosunkach rodzinnych, sami zaś znajdowali się w drugim etapie kształtowania się postaw ojcowskich, a więc w oczekiwaniu na pierwsze dziecko.

W badaniach posłużono się kwestionariuszem postaw rodzicielskich PARI uzupełnionym własnym *Kwestionariuszem postaw ojcowskich (PO)* opracowanym przez M. Kołacką. Pierwszy kwestionariusz pozwala na ustalenie prawidłowych i nieprawidłowych postaw rodzicielskich oraz postaw wobec ról rodzinnych. Jeśli zaś chodzi o konstrukcję drugiego kwestionariusza, przyjęto hipotezę, że ogólny stosunek do ciąży i do przyszłego dziecka charakteryzuje każdego człowieka. W praktyce jednak spotykamy się częściej z problemem postaw dotyczących konkretnego dziecka.

W początkowym okresie ciąży postawy wobec niej są postawami dominującymi. Z czasem zaczyna się coraz bardziej krystalizować stosunek do przyszłego dziecka. Mniej więcej od połowy ciąży coraz więcej uwagi i myśli zaczyna się poświęcać temu człowiekowi, którego jeszcze się nie widzi, ale można już wyczuć jego ruchy, oznaki życia. Tuż przed samym rozwiązaniem dominujące stają się już nie postawy wobec ciąży, lecz wobec dziecka przyszłego, ale i te wkrótce po porodzie ustępują miejsca postawom w stosunku do dziecka niemowlęcia. Tak więc kolejne postawy wobec konkretnego dziecka bezpośrednio wypływają z postaw już istniejących. Na układ stosunków między rodzicami a dzieckiem istotny wpływ ma właśnie ten rozwój postaw w okresie ciąży.

Ostateczna wersja kwestionariusza ujmuje następujące grupy problemowe:

1. stosunek do ciąży i kobiety w ciąży
2. stosunek do przyszłego dziecka
3. stosunek do dziecka niemowlęcia.

4. PORÓWNANIE POSTAW WOBEC WYCHOWANIA I RÓL RODZINNYCH U OJCÓW W WIEKU 25 LAT I POWYŻEJ 35 LAT

Charakteryzując w sposób najbardziej ogólny postawy przyszłych ojców trzeba stwierdzić, że w obydwu grupach mężczyzn dominują postawy prawidłowe, a następnie kolejno plasują się: postawa nadmiernego ochraniańia, postawa korygowania i poprawiania. Najmniej nasiloną jest postawa dystansu uczuciowego. Przedstawiony stan ilustruje załączona tabela.

Powyższa tabela wskazuje na pewne różnice w średnich między badanymi grupami. Przyszli ojcowie w wieku do 25 lat charakteryzują się słabiej nasiloną postawą prawidłowego kontaktu. Średnia dla młodszych ojców wynosi 16,50, a dla starszych 17,77. Analizując bardziej szczegóło-

Tab. 1. Średnie arytmetyczne postaw rodzicielskich u mężczyzn w wieku do 25 lat i od 35 lat w świetle kwestionariusza PARI

Postawy	M	
	do 25 lat	od 35 lat
prawidłowy kontakt uczuciowy	16,50	17,77
nadmierny dystans uczuciowy	12,35	11,32
tendencja do korygowania	13,08	13,30
tendencja do ochrania	14,57	15,15

wo omawiane postawy stwierdzamy, że między cząstkowymi postawami, składającymi się na prawidłowy kontakt¹⁹, zachodzi istotna różnica na p.u. 0,01 między grupami. Mężczyźni w wieku 25 lat ujawnili w czasie badań mniejszą swobodę porozumiewania się, dzielenia zainteresowań, aprobatę działań oraz poszanowanie praw, odwrotnie mężczyźni powyżej 35 lat. Ilustruje to załączona tabela.

Tab. 2. Prawidłowy kontakt uczuciowy w świetle kwestionariusza PARI

Postawy cząstkowe	M		χ^2	p.u.
	do 25 lat	od 35 lat		
swoboda porozumienia	16,14	17,33	7,87	0,01
dzielenie zainteresowań	17,50	18,98	8,47	0,01
poszanowanie praw	16,26	17,44	6,72	0,01
aprobata działań	16,09	17,33	8,50	0,01

W zakresie postaw nieprawidłowych²⁰ u mężczyzn do 25 roku życia bardziej nasiloną jest postawa nadmiernego dystansu uczuciowego. Różnica między postawami w obu grupach jest istotna statystycznie. W przypadku postawy cząstkowej: „unikanie rozmów” i „gniewliwość” istotność różnic jest na poziomie ufności 0,05, a przy postawie „surowość” na poziomie ufności 0,01. Oznacza to, że młodzi ojcowie bardziej unikają rozmów z dzieckiem, częściej gniewają się na nie oraz ustosunkowują się bardziej surowo niż ojcowie starsi. Ilustruje to załączona tabela.

¹⁹ W grupie postaw prawidłowych im wyższe wyniki, tym bardziej prawidłowe odniesienie do dziecka.

²⁰ W grupie postaw nieprawidłowych im niższe wyniki, tym bardziej prawidłowe odniesienie do dziecka.

Tab. 3. Postawa nadmiernego dystansu w świetle kwestionariusza PARI

Postawy cząstkowe	M		χ^2	p.u.
	do 25 lat	od 35 lat		
unikanie rozmów	11,78	10,99	5,05	0,05
gniewliwość	12,00	10,99	5,01	0,05
surowość	13,43	11,99	11,43	0,01

W postawie nadmiernej koncentracji uczuciowej można wyróżnić dwie tendencje: do korygowania oraz do nadmiernego chronienia. W przypadku tej pierwszej mężczyźni w wieku do 25 lat w mniejszym stopniu niż mężczyźni powyżej 35 lat tłumią zainteresowania seksualne oraz przyspieszają rozwój dziecka. Natomiast ci sami mężczyźni w wyższym stopniu przejawiają tendencję do łamania woli i separowania dziecka od zewnętrznych wpływów. To ostatnie spostrzeżenie stanowi jednocześnie potwierdzenie mniejszego nasilenia postaw cząstkowych w kontakcie prawidłowym u mężczyzn w wieku do 25 lat. Istotna różnica między omawianymi postawami zachodzi w przypadku „tłumienia zainteresowań seksualnych” na p.u. 0,01 i „przyspieszenia rozwoju dziecka” na p.u. 0,05. Postawa cząstkowa „łamanie woli” nie różnicuje grup. Tendencję do nadmiernego korygowania ilustruje załączona tabela.

Tab. 4 Podstawa nadmiernego korygowania w świetle kwestionariusza PARI

Postawy cząstkowe	M		χ^2	p.u.
	do 25 lat	od 35 lat		
tłumienie zainteresowań seksualnych	9,43	11,22	16,36	0,01
łamanie woli	14,17	13,99	1,29	—
separowanie	14,70	13,22	8,04	0,01
przyspieszenie rozwoju	14,00	14,77	4,07	0,05

Druga tendencja, tzn. tendencja do nadmiernego ochraniania, różni się istotnie $\chi^2 = 4,24$ na p.u. 0,05 od poprzedniej tendencji. W tej tendencji młodzi mężczyźni w mniejszym stopniu tłumią naturalną impulsywność dziecka oraz utrzymują je w zależności. Wykazują natomiast większą „obawę uszkodzenia” niż mężczyźni starsi. Nasilenie wścibstwa jako postawy jest takie samo w obu grupach. Istotna różnica zachodzi w przypadku dwóch postaw cząstkowych: tłumienia impulsów na p.u. 0,01 i utrzymywania w zależności na p.u. 0,05. Ilustruje to załączona tabela.

Tab. 5. Postawa nadmiernego ochraniańia w świetle kwestionariusza PARI

Postawy cząstkowe	M		%	p.u.
	do 25 lat	od 35 lat		
tłumienie impulsów	13,55	15,11	14,75	0,01
obawa uszkodzenia	15,61	15,33	0,20	—
wścibstwo	15,75	15,75	0,05	—
utrzymywanie w zależności	13,39	14,42	5,76	0,05

Ogólnie możemy powiedzieć, biorąc pod uwagę tylko istotne różnice, że postawy mężczyzn w wieku do 25 lat charakteryzuje, w porównaniu z mężczyznami w wieku ponad 35 lat, wyższa surowość, gniewliwość, unikanie rozmów, obawa uszkodzenia. W tej grupie występuje również mniejsze nasilenie swobody porozumienia, dzielenie zainteresowań, poszanowanie praw, aprobata działań. Można przypuszczać, że pewna surowość młodych mężczyzn wobec dziecka oraz dystans są następstwem dążenia do bezwzględnej realizacji posiadanych wyobrażeń, charakteryzujących ludzi w okresie młodości. Jednocześnie ojcowie ci, z uwagi na młody wiek, są niepewni swoich umiejętności opiekuńczych i stąd obawa uszkodzenia dziecka.

Mężczyźni w wieku ponad 35 lat w wyższym stopniu dopuszczają swobodę porozumienia z dzieckiem, dzielenie zainteresowań, poszanowanie praw, aprobatę działań, przyspieszają rozwój dziecka, tłumią zainteresowania seksualne oraz impulsy, utrzymują w zależności. Postawy tych mężczyzn są bardziej łagodne, co odpowiada pewnej ogólnej tendencji przekształcania się postaw, od krańcowego ich ujęcia do bardziej zrjonalizowanego, co dokonuje się wraz ze wzrostem wieku. Ciekawe jest również dążenie do przyspieszenia rozwoju, co zapewne wiąże się z większą koncentracją wokół dziecka, a także ze świadomością, że z uwagi na własny wiek muszą dążyć do szybkiego usamodzielnienia dziecka. Tłumienie impulsów dziecka oraz utrzymywanie w zależności może być poddyktowane obawą o dziecko z powodu grożących mu niebezpieczeństw. Tłumienie zainteresowań seksualnych może być następstwem odmiennego własnego wychowania.

To ostatnie spostrzeżenie potwierdza również analiza postaw wobec ról rodzinnych. U mężczyzn w wieku do 25 lat wystąpiła w mniejszym stopniu rezygnacja z życia towarzyskiego, postawa męczeńska, odrzucenie obowiązków domowych, dominowanie. W tej grupie mężczyzn silniej zaznaczyły się rozdźwięki małżeńskie, brak uwagi żony oraz kult rodziców. Istotna różnica zaznaczyła się w 4 cząstkowych postawach: rezygnacji z życia towarzyskiego, dominowania, kulcie rodziców na poziomie ufnosci

0,05 i w odrzuceniu obowiązków domowych na poziomie ufności 0,01. U mężczyzn starszych bardziej widoczna jest rezygnacja ze stosunków towarzyskich, odrzucenie obowiązków domowych oraz dążenie do dominowania. Ilustruje to załączona tabela.

Tab. 6. Postawa wobec ról rodzinnych w świetle kwestionariusza PARI

Postawy cząstkowe	M		χ^2	p.u.
	do 25 lat	od 35 lat		
rezygnacja z życia towarzyskiego	12,90	13,78	5,01	0,05
postawa męzczeńska	13,95	14,11	0,21	—
odrzućanie obowiązków domowych	8,10	10,80	16,44	0,01
dominowanie	10,70	11,78	6,61	0,05
rozdźwięki małżeńskie	12,73	12,58	0,45	—
brak uwagi żony	12,13	11,90	0,21	—
kult rodziców	17,48	16,22	6,08	0,05

Podsumowując omawiane różnice w postawach wobec wychowania i ról rodzinnych między przyszłymi ojcami w wieku do 25 lat i powyżej 35 lat należy zaznaczyć, że badanie kwestionariuszem PARI pozwala uchwycić przede wszystkim poglądy osób badanych. Mogą to być poglądy, które przyszli ojcowie przyjmują jako opinie ogółu. Niemniej jednak ujawnia się w nich różnica z uwagi na wiek, co staraliśmy się pokazać wyżej.

5. RÓŻNICE W POSTAWACH OJCOWSKICH WOBEC OCZEKIWANEGO DZIECKA W ŚWIETLE KWESTIONARIUSZA PO

Kwestionariusz postaw ojcowskich M. Kołackiej bada postawy wobec ciąży i kobiety w ciąży. W pierwszym przypadku autorka wyróżnia trzy postawy: odrzucenia, akceptacji, nadmiernej ochrony. We wszystkich tych postawach zachodzi istotna różnica między badanymi grupami mężczyzn. Ilustruje to załączona tabela.

Przyszłym ojcom w wieku powyżej 35 lat zupełnie obca jest postawa odrzucająca ciążę. Zdecydowanie akceptują wszystko, co się z nią wiąże. Stan żony uważają za szczególnie zobowiązujący. Nie odczuwają jego konsekwencji jako uciążliwej dla mężczyzny. Mężowie w starszym wieku w wyglądzie ciężarnej kobiety dostrzegają nawet pewien urok. Okres ciąży traktują jako pełen radości i pozytywnych wzruszeń. Jest on eta-

Tab. 7. Postawa wobec ciąży i kobiety ciężarnej w świetle kwestionariusza PO

Postawy	M		χ^2	p.u.
	do 25 lat	od 35 lat		
odrzućcie ciąży	8,00	6,94	10,71	0,01
akceptacja ciąży	17,00	18,56	24,75	0,01
nadmierna koncentracja na ciąży	15,15	17,56	17,18	0,01

pem, przez który powinno przejść małżeństwo, aby jeszcze silniej się związać. Ciąża jest szczególnie pożądana przez mężczyzn starszych. Czują się oni w pełni dojrzałi do podjęcia roli ojca, do wychowania swego potomstwa.

Młodzi mężczyźni również akceptują ciążę, lecz są bardziej zaabsorbowani i przejęci nie tyle faktem, co sytuacją kobiety ciężarnej. Traktują ciążę jako konsekwencję związku uczuciowego z żoną, a nie jako równorzędny cel, cel sam w sobie ważny. Nie odczuwają jeszcze tak silnej potrzeby pełnienia roli ojca, jak to jest w przypadku starszych mężczyzn. Ta grupa badanych osób ma świadomość zmian i ograniczeń, jakie ciąża wprowadza w ich życie. Ciąża żony i fakt podjęcia jeszcze jednej roli jest dla przyszłych ojców w wieku do 25 lat udokumentowaniem ich dojrzałości życiowej, ale nie dążyli oni do niej tak silnie jak mężczyźni powyżej 35 roku życia. Dążenie to nie musi być jednak świadome, może to być podświadoma potrzeba przedłużenia w ten sposób swego istnienia, wpływająca z biologicznej i psychicznej dojrzałości człowieka.

Aczkolwiek obie grupy badanych osób wykazywały nadmierną koncentrację na kobiecie w ciąży i sprawach związanych z jej stanem, jednak u mężczyzn starszych jest ona zdecydowanie silniejsza. Przyszli ojcowie w wieku do 25 lat wyrażają zdrowe zainteresowanie stanem swej żony, otaczają ją szczególnymi względami, pragną chronić przed niekorzystnymi wpływami, przed zbytnim wysiłkiem, tak fizycznym jak i psychicznym. Działanie w tym kierunku jest znacznie silniejsze u mężczyzn w starszym wieku. Ci ostatni nie tylko sami otaczają ścisłą opieką matkę swego przyszłego dziecka, ale też są przekonani, że i ze strony innych osób należy jej się więcej uwagi i przywilejów. Silniejsze skoncentrowanie na ciąży u mężczyzn powyżej 35 roku życia może być wynikiem pewnego lęku przed tym, że nie zdążą wejść w tę nie znaną im bliżej, mimo tak późnego wieku, rolę.

Bardzo ciekawe wydają się wyniki uzyskane przez badane grupy osób w skali mierzącej kontinuum uczuciowego zainteresowania i postawy obojętnej w stosunku do przyszłego dziecka. Aczkolwiek są one w obu przypadkach niskie, jednak różnią się bardzo istotnie. W grupie mężczyzn

do 25 roku życia uczuciowe zainteresowanie przyszłym dzieckiem jest znacznie silniejsze niż u mężczyzn starszych. Wydaje się, że jest to niewątpliwym wpływem wieku. Po prostu młodzi ludzie znajdują się w tym okresie życia, w którym nowe i nieznanne wzbudza ciekawość człowieka. Wykazują oni jeszcze bardzo silne tendencje poznawcze. Do tej pory ich kontakty z małymi dziećmi były bardzo powierzchowne, a już zupełnie obcy jest dla nich proces powstania i rozwijania się nowego istnienia ludzkiego, i to istnienia tak silnie z nimi związanego.

Starsi mężczyźni mają postawy bardziej konkretne. Koncentrują się na samej ciąży, na kobiecie ciężarnej, na czekających ich zadaniach. Proces rozwoju nowego życia nie jest dla nich czymś tak tajemniczym jak dla ludzi, którzy stosunkowo niedawno wkroczyli w dorosłe życie. Rozwój nowego istnienia ludzkiego, wejście dziecka w życie społeczne mieli okazję obserwować w rodzinach swych rówieśników. Uczuciowe zainteresowanie przyszłym dzieckiem wyraża się u nich bardziej w przygotowaniach na jego przyjęcie, mniej w zastanowieniu nad jego aktualnym stanem. Zagadnienie ilustruje załączona tabela.

Tab. 8. Postawa wobec przyszłego dziecka w świetle kwestionariusza PO

Postawy	M		χ^2	p.u.
	do 25 lat	od 35 lat		
życzeniowa	13,78	13,30	2,46	—
obojętna	7,39	9,11	10,03	0,01

Jeżeli chodzi o stosunek do niemowlęcia, to kwestionariusz ujmuje go w cztery postawy: nadmiernie wymagającą, nadmiernie chroniącą, odtrącającą oraz unikającą. Tylko w dwóch postawach wystąpiła istotna różnica między badanymi grupami mężczyzn. Dotyczy to postawy nadmiernie chroniącej i odtrącającej. Ilustruje to zagadnienie poniższa tabela.

Tab. 9. Postawa wobec niemowlęcia w świetle kwestionariusza PO

Postawy	M		χ^2	p.u.
	do 25 lat	od 35 lat		
nadmiernie wymagająca	11,69	11,33	0,20	—
nadmiernie chroniąca	12,37	13,78	5,00	0,05
odtrącająca	10,59	9,06	13,75	0,01
unikająca	7,57	7,33	0,20	—

W jednej i drugiej grupie najsilniej zaznacza się postawa nadmiernie chroniąca. Postawa odtrącająca wyraźniej występuje u mężczyzn 25-letnich. Większa świadomość odpowiedzialności, doświadczenia życiowe i silniejsze tendencje opiekuńcze doprowadzają do tego, że mężczyźni w starszym wieku mają bardziej chroniący stosunek do niemowlęcia niż osoby młodsze. Lęk o dziecko, które jest przecież przedłużeniem istnienia rodziców, prowadzi do większego zaabsorbowania jego zdrowiem. Bagaż doświadczeń i obserwacji dotyczących niebezpieczeństw grożących każdemu człowiekowi wpływa na to, że niemowlę wydaje się przysłemu ojcu istotą szczególnie kruchą, nieporadną i bezbronną. Bardzo istotna jest również różnica między wynikami dotyczącymi postawy odtrącającej niemowlę. Starsi mężczyźni akceptują je ze wszystkimi jego zwyczajami i prawami. Aby móc przeżywać satysfakcję ojcostwa, rezygnują ze swych przyzwyczajzeń. Młodzi ludzie są nastawieni do życia bardziej konsumpcyjnie. Akceptują dziecko jako takie, jednak mają świadomość, że wprowadza ono w ich życie osobiste olbrzymie zmiany, zmusza ich do rezygnacji z wielu własnych praw.

Na podstawie powyższego omówienia można stwierdzić, że chociaż w obu badanych grupach przyszli ojcowie przyjmują te same postawy, jednak nasilenie ich jest zdecydowanie różne. Inne też są zabarwienia emocjonalne towarzyszące poszczególnym postawom.

*

Kończąc rozważania nad rozwojem postaw ojcowskich w okresie wczesnej oraz na przełomie średniej i późnej dojrzałości możemy stwierdzić, że badania wskazują na istnienie różnic w zależności od wieku.

W starszym wieku uwidacznia się rozwój nadmiernej koncentracji na osobie, z którą jest się związanym uczuciowo. Przyszli ojcowie okazują zbyt silne zaabsorbowanie kobietą ciężarną. Należałoby zapobiegać temu wskazując im, że ciąża, o ile oczywiście oboje rodzice są zdrowi, jest stanem zupełnie naturalnym. Nie powinna ona prowadzić do zasadniczych zmian w życiu małżonków, należy traktować ją jako jeden z etapów życia ludzkiego. Nadmierna koncentracja uczuciowa starszych mężczyzn przejawia się również i w stosunku do dziecka. Otaczają je zbyt ścisłą opieką, w wyniku czego, mimo tendencji do przyspieszenia rozwoju, dziecko zostaje wychowane w cieplarnianych warunkach. Doprowadzić to może do niskiej odporności fizycznej i psychicznej.

Mężczyźni — i to zarówno młodzi jak i starsi — wykazują duże zainteresowanie dzieckiem, jego życiem. Jest to pozytywna postawa, jednak może w pewnych wypadkach przybierać formę wścibstwa i separowania dziecka od wpływów zewnętrznych. Należałoby więc przyszłym ojcom

(znajdującym się w wieku badanych) tłumaczyć, że należy dziecku pozostawić pewien margines swobody.

Należy spodziewać się, że prawidłowa więź uczuciowa pomiędzy dziećmi a ich ojcami w wieku do 25 lat będzie się z czasem pogłębiała — nawet bez pomocy specjalnych oddziaływań terapeutycznych.

Podsumowując można stwierdzić, że nadrzędne postawy ojcowskie w obu badanych grupach kształtują się prawidłowo. W okresie przygotowania na przyjęcie dziecka — które obok kobiet powinno objąć również ich mężów — oraz w pierwszych okresach jego życia należy zainteresować się tym, jak u danego mężczyzny przedstawiają się postawy cząstkowe, tj. wobec wychowania. O ile okaże się, że byłoby pożądane oddziaływanie terapeutyczne, należy oprzeć je na wzmacnianiu prawidłowo ukształtowanych postaw nadrzędnych.

Przedstawione wyniki badań nie pretendują oczywiście do wskazywania na istnienie ogólnych prawidłowości w zakresie rozważanego tutaj problemu. Z uwagi jednak na to, że potwierdzają inne, ogólne w tym zakresie wyniki, należy uznać je za empiryczne ich zweryfikowanie. Wartość ich jest tym większa, że brak w tym zakresie innych, analogicznych badań.

MATURITY OF PATERNAL ATTITUDES AND AGE OF FATHERS

Summary

The article discusses paternal attitudes in fathers belonging to different age groups. The survey was founded upon studies of such attitudes in men of two age groups, up to 25 years, and up to 35 years. It revealed that older men tended to develop excessive concentration upon the other, emotionally dependent person. Future fathers were too strongly interested in the pregnant wife, and similarly excessive emotional concentration was directed at the child as well. They took too strict care of it. The resulting 'hothouse' conditions although able to accelerate the development could lead to lowered physical and emotional resistance. Men, both younger and older revealed great interest in the child and its life. This is an obviously positive attitude although in some cases it can evolve into prying and isolating the child from the outside influence.